

УВОДЗІНЫ

Уніяцкая царква была створана ў 1596 г. у выніку заключэння Брэсцкай уніі, калі іерархі праваслаўнай царквы Рэчы Паспалітай прызналі вяршэнства Папы Рымскага і прынялі асноўныя догматы каталіцкай царквы з захаваннем усходняй абраднасці. Сам тэрмін *уніяцтва* спачатку не з'яўляўся саманазвай новастворанай канфесіі і выкарыстоўваўся апанентамі уніі, каб падкрэсліць яе адыход ад традыцый усходняга хрысціянства. Уніяцкія іерархі працягвалі называць сваю царкву *праваслаўнай* нават у XVIII ст.¹ Але пасля вайны Маскоўскай дзяржавы з Рэччу Паспалітай (1654–1667 гг.) тэрмін *уніяцтва* пачаў паступова выцясяцца ўсе іншыя.

У сённяшняй гістарычнай навуцы заўважаецца тэндэнцыя да замены тэрміну *ўніяцтва* на тэрмін *грэка-каталіцтва*. Матывацыя гэтага відавочная – увага акцэнтуюцца на тым, што царква гэтая з'яўляецца часткай каталіцкай, толькі мае іншую, грэцкую, абраднасць. На нашу думку, атаясамліваць гэтыя два, здавалася б, сінанімічныя паняцці пры апісанні рэалій XVIII – пачатку XIX стст. не зусім карэктна. Для чалавека XVIII ст. «уніят» і «каталік» – гэта прадстаўнікі розных канфесій і культурных традыцый. Сваю адрознасць ад «каталіцкай» культурнай традыцыі ўсведамлялі і самі ўніяцкія святары. Таму ў дадзенай працы мы свядома выкарыстоўваем тэрмін *уніяцтва* як больш адпаведны катэгорыям разглядаемага перыяду.

З пераходам на працягу 1692–1702 гг. ва ўніяцтва Перамышльскай, Львоўскай і Луцкай епархій паўстала праблема ўніфікацыі дагматыкі і абраднасці ўніяцкай царквы. У сувязі з гэтым у 1720 г. у г. Замосце (Каралеўства Польскае) адбыўся сабор уніяцкай іерархіі, прадстаўнікоў базыльянскага ордэна і сярэдняга звяна беллага святарства. Яго вынікамі было прыняцце агульнага з каталіцкай царквой сімвала веры, узгадванне Папы Рымскага ў час набажэнстваў, некаторыя іншыя запазычанасці з «лацінскага» абраду. Але асноўнымі вынікамі былі захаваны па ўніфікацыі абраднасці і справаводства: пачалася праца над выданнем адзінага ўніяцкага катэхізіса², слоўніка царкоўнаславянскай мовы³, уніяцкага службоўніка адзінага ўзору⁴. Былі сфармуляваны абавязкі пратапопаў (дэканаў), распісаны ўмовы правядзення візітацый (зацверджаны стандартны набор пытанняў, уведзілася складанне пісьмовых пратаколаў), уведзены агульны ўзор запаўнення метрычных кніг і кніг уліку парафіянаў (*status animarum*).

¹ Собрание припадковъ краткое, и духовнымъ особомъ потребное. Супрасль, 1722. – С. 1.

² Выйшаў пад назвай «Собрание припадковъ краткое, и духовнымъ особомъ потребное. Имущее в себѣ Науку о Сакраментахъ, о десяти Божіихъ Приказаняхъ, о Приказаняхъ Церковныхъ, и о Науцѣ Христіанской, съ выкладомъ Символа или Исповѣданія Вѣры Православныя Каѳолическія, съ выкладомъ Молитвы: Отче нашъ: и Богородице Дево: Такожде Науку, како подобаетъ наставляти малыхъ или невѣжовъ в Вѣры Православной, содержащее». Супрасль, 1722.

³ Выйшаў пад назвай «Леѣиконъ, сирѣчь Словесникъ Славенскій. Имѣющъ в себѣ словеса первѣе Славенскія, азбучныя, по сем же Полскія. Благотребный къ выразумѣнію словесъ Славенскихъ, обрѣтающихся въ книгахъ церковныхъ, избражень». Супрасль, 1722.

⁴ Выйшаў пад назвай «ЛеітоургікоN си есть Служебникъ съержашъ в себѣ по чину Святыхъ Восточныхъ Церкви Литургій. Іже въ Святыхъ Штець нашихъ Іованна Златоустаго, Василя Великаго и Григорія Двоеслова, Папы Римскаго, съ всѣми службама Недельными и Праздничными». Супрасль, 1727.

У выніку рэформ канца XVII – пачатку XVIII стст. і падтрымкі ўрадавымі коламі і значнай часткай землеўласнікаў уніяцкая царква паводле колькасці вернікаў паступова зрабілася асноўным хрысціянскім веравызнаннем на землях Вялікага Княства Літоўскага. Яе колькасная перавага яшчэ больш узмацнілася пасля пераходу ва ўніяцтва ў сярэдзіне XVIII ст. вялікай часткі праваслаўных прыходаў Мазырскага, Мінскага, Пінскага пав. і Полацкага ваяв. Да 1772 г. на беларуска-літоўскіх землях аформіўся наступны адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел уніяцкай царквы:

1. Кіеўска-Віленская мітрапаліцкая епархія (т. зв. «Літоўская» частка) – 625 парафій⁵;

2. Полацкая архіепархія – 601 парафія⁶;

3. Уладзімірска-Брэсцкая епархія (т. зв. «Брэсцкі анклаў») – 285 парафій⁷;

4. Пінска-Тураўская епархія – 238 парафій⁸.

Паводле стану на пачатак 70-х гг. XVIII ст., уніяцкая царква ў Рэчы Паспалітай налічвала 9452 парафіі і 4653379 вернікаў⁹. З агульнай лічбы гэтых парафій 1424, альбо 15,1 % прыпадалі на гарады і мястэчкі і 8028, альбо 84,9 % – на вёскі¹⁰. 6613, альбо 81,6 % парафій знаходзіліся на прыватнаўласніцкіх землях, 1136, альбо 14 % – дзяржаўных, 342, альбо 4,2 % – землях, што належалі цэрквам і кляштарам¹¹.

Незадоўга да свайго скасавання, у 1837 г., на беларуска-літоўскіх землях уніяцкая царква налічвала 1093 парафіі, аб'яднаныя ў 61 дэканат і 2 епархіі (Беларуская і Літоўская)¹², у ліку якіх былі: Беластоцкая вобл. – 85 парафій, Віленская губ. – 31, Віцебская – 159, Гродзенская – 320, Мінская – 319, Магілёўская – 179. На гэтых жа тэрыторыях у 1837 г. налічвалася 1357 святароў (у іх ліку і святары-вікарыі)¹³.

Храналагічныя рамкі даследавання абраны не выпадакова. Як гаварылася вышэй, на Замойскім саборы 1720 г. была ўніфікавана ўніяцкая абраднасць, узгоднены крытэрыі высвячэння ў сан, прызначэння на парафію, устаноўлены нормы паводзін і знешняга выгляду святароў. Гэтыя палажэнні праіснавалі да 30-х гг. XIX ст. А ў 1839 г. Брэсцкая царкоўная унія ў т. зв. «заходніх губернях» была скасавана¹⁴. Важным вынікам Замойскага сабору з'яўлялася і тое, што была юрыдычна замацавана практыка вядзення

⁵ Kołbuk, W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku / W. Kołbuk. – Lublin: Instytut Europy Środkowo Wschodniej, 1998. – S. 81–95.

⁶ Ibidem. – S. 152–169.

⁷ Ibidem. – S. 312–319.

⁸ Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы. – Ф. 634. – Воп. 2.– Спр. 698. – Ведамасці аб колькасці цэркваў і насельніцтва грэка-ўніяцкага веравызнання Пінска-Тураўскай епархіі. Сярэдзіна XVIII ст.

⁹ Kołbuk, W. Kościoły... – S. 50.

¹⁰ Ibidem. – S. 50.

¹¹ Ibidem. – S. 53.

¹² Radwan, M. Carat wobec kościoła greckokatolickiego w zaborze Rosyjskim 1796–1839 / M.Radwan. – Wydanie drugie. – Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2004. – S. 193–194, 350–376, 385–408.

¹³ Ibidem. – S. 200–201.

¹⁴ На тэрыторыі Каралеўства Польскага унія скасавана толькі ў 1875 г.

пісьмовых пратаколаў візітацыі ўніяцкіх храмаў. Адным з вынікаў сабору было ўпарадкаванне справаводства ўніяцкай царквы, што забяспечыла паляпшэнне напаўнення і стану захаванасці дакументаў у кансісторскіх і дэканацкіх архівах. Дзякуючы гэтаму да нас дайшло мноства ўнікальных крыніц (у тым ліку *эга-дакументаў*).

Тэрытарыяльныя рамкі даследавання – беларуска-літоўскія землі. Пад гэтым тэрмінам маецца на ўвазе тэрыторыя былога Вялікага Княства Літоўскага і Падляшша (на якой пражывала насельніцтва ўніяцкага веравызнання і мелася разгалінаваная сетка ўніяцкіх парафій). Гэтыя землі з пераважна ўсходнеславянскім насельніцтвам паслужылі фундаментам, на якім у XIX ст. фарміравалася беларуская нацыя.

Нягледзячы на тое, што сучаснае беларускае грамадства з'яўляецца полікультурным і поліканфесійным, грунтоўных навуковых прац на рэлігійную тэматыку ў беларускай гістарыяграфіі па-ранейшаму мала. Гэта тлумачыцца доўгім перыядам панавання атэістычнай ідэалогіі, калі рэлігія разглядалася як сродак прыгнёту і супрацьпастаўлялася навуковаму светапогляду як такому. У апошнія два дзесяцігоддзі дэмакратызацыі духоўнага і рэлігійнага жыцця беларускага грамадства назіраецца ўзрастанне цікавасці да канфесійнай гісторыі (у тым ліку гісторыі ўніяцкай царквы). Гэта не выпадкова. Зразумець сучасную рэлігійную сітуацыю без глыбокага асэнсавання папярэдніх перыядаў немагчыма. Як немагчыма і даследаванне палітычных, культурных і грамадскіх працэсаў, што адбываюцца на тэрыторыі Беларусі, без уліку ролі розных канфесій. Грамадская зацікаўленасць і навуковая значнасць канфесійнай праблематыкі вызначаюць актуальнасць тэмы даследавання. Паколькі царква, у тым ліку ўніяцкая, адыгрывала адметную ролю ў гісторыі Беларусі, даследаванне штодзённага жыцця ўніяцкага парафіяльнага святара з'яўляецца актуальнай навуковай праблемай. Нягледзячы на з'яўленне пэўнай колькасці прац па гісторыі ўніяцкай царквы, кола пытанняў, разглядаемых у іх, застаецца абмежаваным. Найбольш распрацаваны такія тэмы, як перадумовы і заключэнне царкоўнай уніі ў г. Брэсце, рэлігійная палеміка першай паловы XVII ст., біяграфіі выдатных дзеячоў ўніяцкай царквы, падрыхтоўка да скасавання уніі, палітыка расійскага ўрада ў адносінах да ўніятаў, архітэктура ўніяцкіх храмаў, ўніяцкі іканапіс і інш. На бягучы момант не існуе даследавання, прысвечанага «маленькім людзям» ўніяцкай царквы – парафіяльным святарам. На нашу думку, менавіта гэтая група беларускага насельніцтва з'яўляецца адной з найбольш зручных супольнасцей для даследавання ў рамках канцэпцыі гісторыі штодзённасці. Уніяцкае парафіяльнае святарства ўяўляла сабой даволі закрытую сацыяльную групу, унутры якой склаліся ўнікальныя нормы паводзін, выхавання дзяцей, вядзення гаспадаркі, стаўлення да сакральнага і штодзённага. Гэта была не проста сацыяльная група, а людзі, аб'яднаныя адной прафесіяй. Вылучала гэтую групу з масы астатняга насельніцтва і выдатнае знаёмства з кніжнай культурай. Пісьменнасць святароў прывяла да таго, што да нашага часу дайшло шмат *эга-дакументаў*, якія тычыліся святарскай штодзённасці: асабістая перапіска,

дзённікі, прашэнні, скаргі і інш. Менавіта ўніяцкі святар аказваў у XVIII – пачатку XIX стст. найбольшы ўплыў на мясцовае насельніцтва, на яго менталітэт, з’яўляўся прыкладам у паводзінах, паколькі ў тыя часы пераважная большасць беларусаў вызнавала ўніяцтва.

Безумоўна, немагчыма было ахапіць усе аспекты штодзённага жыцця ўніяцкага святара ў першую чаргу праз адсутнасць спецыяльных даследаванняў па гэтай тэме як у беларускай, так і ў замежнай гістарыяграфіях. У дадзеным даследаванні выкарыстана адразу некалькі фармуліровак паняцця *штодзённасць*, прапанаваных Н.Эліасам: *сямейнае выхаванне (прыватнае жыццё), працоўны дзень, вобраз святара (стэрэатыпы)*. Дадзенае даследаванне з’яўляецца не толькі актуальным для вырашэння спрэчных пытанняў у поліканфесійным грамадстве, але і ў пэўнай ступені наватарскім паводле метадалогіі і кола выкарыстаных крыніц.

Дзяніс Лісейчыкаў